

Bartosiewicz László: Régenvolt háziállatok

Bevezetés a régészeti állattanba

L'Harmattan Kiadó, Budapest 2006.

224 oldal, 174 ábra, 14 táblázat, 10 számozatlan illusztráció

ISBN 963 7343 49 0

ISSN 17867460

Berendi Erzsébet

„A régészeti lelőhelyek állattani vizsgálatának nemzetközileg elismert hagyománya van Magyarországon. E szűk kutatási terület átfogó hazai ismertetésére azonban eddig kevés alkalom adódott. Pedig az állatokhoz fűződő kapcsolatunk és a múlt egyaránt sokak érdeklődésére tart számot a szakemberek és a nagyközönség körében egyaránt. Kétszáznál több tudományos cikk és két szakkönyv külföldi megjelentetése után ez a kötet áttekintési lehetőség számomra: hogyan és megnyit érthetünk meg az ezredfordulón az állatok kultúránkat mindmáig átható szerepéről?”

Ezen sorok olvashatóak e könyv hátoldalán. Könyv, melyet kézbe véve egyetemi tankönyv jellegű, gazdagon illusztrált információhalmaz tárul elénk.

Bartosiewicz László, az ELTE Régészettudományi Intézet és az Edinburghi Egyetem archaeozoológia tanára, hiányt érezve a magyar szakirodalomban, megalkotta a régészeti állattan iránt érdeklődők számára a szakma elméleti alapját bemutató első magyar nyelvű könyvet. Bár eredetileg bölcsészhallgatók számára írta, mégis nagy örömmre szolgál, hogy sok természettudományos információt is felsorakoztat, melyek nélkül ma már nem is beszélhetünk régészeti állattanról. Itt kell szólnom pár szót magamról is, hiszen az a sejtésem, a szerző felkérése a könyvismertető megírására részben eddigi pályafutásommal magyarázható: biológia-geológia végzettségem, paleontológia iránt való érdeklődésem sodort erre a területre, és nem rendelkezvén régészeti háttérrel, mindenképpen más szemmel olvasom és értékelem e könyvet, mint az általában a régészet oldaláról elinduló kollégák.

A könyv tíz jól áttekinthető fejezetre tagolódik, melyek megpróbálják minél komplexebb módon felölelni az állatcsontanyag értelmezéséhez szükséges fő szempontokat. Rendkívüli a könyv illusztráltsága: a képanyag felöleli a „művészetet” Kr.e. 5000-től napjainkig; a sziklarajzok, falfestmények, metszetek, rekonstrukciók, művészeti alkotások, tervrajzok, tárgyrajzok, arcképek széles skáláján mozgó képanyag élvezetesebbé és mindenképpen érthetőbbé teszi a kötet tartalmát.

A szerző a bevezetésben röviden foglalkozik az amúgy is rövid kutatástörténettel, avagy az eddig megjelent archaeozoológiai kiadványokkal (melyekből többnyire hiányoznak a módszertani és elméleti részek), majd ismerteti saját könyve céljait és korlátait: *„célja a régészeti állattan kialakulásának, mondanivalójának, lehetőségeinek és korlátainak áttekintése, az ásatásokon lelt legjellemzőbb állatmaradványok értelmezésének, kulturális közegbe helyezésének megkönnyítése”.*

A könyv nyilvánvaló korlátai közé elsősorban az tartozik, hogy nem térhet ki a determinálás folyamatára.

A második fejezet címe „A régészeti állattan fogalma és helye a tudományok körében”, melyben a szerző a legfontosabb rokon tudományokról is szól (ősállattan, állattan, bonctan, régészet, embertan, történettudomány, néprajz, fizika és kémia). Ezek közül hiányolom az üledéktan és rétegtan megemlítését, mely tudományok alapszintű ismeretét feltétlenül szükségesnek tartom főként a tafonómiai elemzések miatt, és elsősorban a régebbi korok (őskor) esetén az üledéktannak mindenképpen szerepet kell tulajdonítani az archaeozoológiai vizsgálatkor. A többi említett rokon tudomány hatására bőven kitér a szerző ebben a fejezetben és a későbbiekben is.

A harmadik fejezetben, „Szellemtörténeti előzmények és kutatástörténet” címmel a szerző végigfut az állatcsontelemzések és régészeti állattan fejlődésén – nyilván a teljesség igénye nélkül, hiszen erről külön könyvet is lehetne írni. Érinti a „mércöldköveket” és akár „kisebb köveket” (pl. Von Guericke, Linné, Buffon, Darwin, Wallace, Lamarck, Kubinyi, Marek, Hankó, Bökönyi, Matolcsi és sok más kutató nevével találkozhatunk) olvasmányos szövegkörnyezetben, néhol már-már túl irodalmias körmondatokkal. Az olvasó mindenképp összetett képet kap erről a területről, és kiindulási pontokat arra az esetre, ha jobban el szeretne mélyülni ebben a témában.

A negyedik fejezet („A régészeti állattan irányzatai és céljai”) témáját szintén bőven tárgyalja a szerző, néha már-már átsapva filozofikus szintekre, néha pedig kacifántos szépirodalmi körmondatokat használva, melyek kicsit nehézkessé teszik e fejezet olvasását főként a „tudós fajták” számára. Egyetlen terminológiai megjegyzésem lenne, mégpedig egy ökológiai jellegű: *környezetromlás*, mint önálló, abszolút fogalom, nem létezik, de gyanítom, hogy ebben az esetben valamiféle fordítási figyelmetlenségről lehet szó, ugyanis a kontextusból érthető a mondanivaló.

Az ötödik fejezet címe: „A régészeti csontanyag állattani tartalma”. E fejezet elején a szerző örökléstani alapismereteket tárgyal, melynek, véleményem szerint, ilyen szintű ismertetése főleg, hisz aki tanulta, már tudja, aki pedig nem, az ennyiből kétséges, hogy megértené (pl. a fenotípus fogalmát magyarázza, viszont a génáramlás fogalmát nem), összefoglalásnak mindenesetre megfelelő. Nagyon jó szempontot vet fel viszont a szerző a következő bekezdések egyikében, melyben felteszi a „költői kérdést”, mennyire lehetnek vajon megbízható környezetjelzők a régészeti leletanyag vadállatcsontjai, figyelembe véve, hogy az ember hatása és mesterséges szelekciója akár még erre is kiterjedhetett. Nem árt ezt a gondolatot észben tartani, amikor elhamarkodott következtetéseket hajlamos a kutató levonni...

Nagyon örültem, amikor ebben a könyvben külön fejezetet találtam „Tafonómia, régészeti leletképződés” címmel. Még nagyobb volt az örömöm a fejezet olvasása közben, hiszen teljesen érthető megfogalmazásban, sorrendben és felvezetésben ismerteti a szerző az alapvető tudnivalókat ezen folyamatokról és szakaszairól, rendkívül megkapó példákkal és illusztrációkkal segítve a megértést. A tafonómiai leírások többnyire bonyolultak és szakemberekhez szólnak, ezért lenyűgöző az a megoldás, amelyet a szerző – tudatosan vagy nem – alkalmazott az ismertetéshez. Még érthetőbbé teszi a tafonómiai folyamatokat az a tény, hogy miután elméleti vonatkozásban írja le őket a szerző, megteszi ugyanezt a leletek tükrében is, külön tárgyalva mindazokat a jelenségeket, melyeket az archaeozoológus vagy a régész az ásatás helyszínén megfigyelhet.

A hetedik fejezet foglalkozik a „Háziasítás, állattartás, állattenyésztés”-sel. Ezzel a témával már foglalkoztak az archaeozoológia nagy úttörői, itt a szerző szépen kifejtve és áttekintve összefoglalja mindazt, ami az adott keretekbe belefér. Megpróbál több szempontot és elméletet bemutatni, óvatosan bánva minden tényként kezelhető leírt szóval, éreztetve a jövő kutatóival, hogy ezen a területen még szinte semmi sincs leszögezve. Lehet bátran elmélyülni, kutatni, megkérdőjelezni és akár megcáfolni – mindezt persze az észérvek keretein belül, ahogy a szerző is teszi:

mindent megmagyarázva, példázva és érthetővé téve. Már a fejezet elején egy személyes érzékeny pontomhoz közelít, mégpedig az ember modern vadgazdálkodása során végzett tudatos selejtezés-sel kapcsolatosan, mely rövid említés mögött ott érzem a finom utalást a vadászat elméleti és gyakorlati céljai és megvalósításai közötti ellentétre (pl. a trófea-versenyek miatt a vadászok számos vezérhímet irtanak ki, ami nem épp a természetes szelekció hiánypótlása...). A háziállítás témájának bő áttekintése mellett szó van e fejezetben a pásztorkodásról is, majd a legfontosabb állatfajokról szól a szerző, kitérve a vad ősré, a háziállítás lehetséges okaira és módozataira, az állatfaj fontosabb jellegzetességeire és környezeti-szociális igényeire. Kicsit ellentmondásosnak találok azt a tényt, hogy amíg pl. a binomiális nevezéktant és más alapfogalmakat megmagyaráz, addig a statisztikai fogalmak kifejtése hiányzik, holott a diákok többnyire nem vagy ritkán találkoznak ezekkel a fogalmakkal tanulmányaik során. Így a Student-féle t-próba vagy a Spearman rang korreláció (ami amúgy egy másik fejezetben jelenik meg) külön utánajárást igényelhet a legtöbb olvasó számára. Ugyanakkor hiányolok egy szerintem fontos hivatkozást az újkőkori házi szarvasmarhák és az őstulok népesség DNS vizsgálatára vonatkozólag, mely vizsgálat alapos elvégzése sok kérdésre megadhatja a választ. Amúgy lenyűgöző e fejezet alaposságra való törekvése, még a nem e szakma felé irányuló figyelmét is lekötheti – leszámítva a grafikonokat és „indexeket” – érdekes információival, történeteivel és fölöttébb gazdag illusztrációival.

A nyolcadik fejezet címe: „Az állatmaradvány, mint régészeti lelet”. Bár az archaeozoológia alapja ez a cím, mégis röviden szól hozzá a szerző: ez viszont nem okoz gondot, hiszen minden, ami erről elmondható, már elhangzott az előző fejezetekben, ami kimaradt, az pedig ezután következik. Itt egy két oldalas rövid összefoglalást találunk tulajdonképpen arról, amit a kutató terepen „első ránézésre” talál és helyben szükséges értelmeznie.

A következő fejezet a régészeti állattan talán kevésbé vonzó, de alapvető fontosságú oldalával foglalkozik: „Az állatcsontanyagok mennyiségi jellemzése”. Szakmánkban ezek az adatok szolgáltatják az összehasonlíthatóság lehetőségét régészeti lelőhelyek között, ezért fontos tisztában lennünk velük, előnyeikkel és hátrányaikkal, és természetesen használatukkal. Bőven szól a szerző a töredékszámokról, a fajok szerinti, és a talán fontosabbnak mondható testtájak szerinti csoportosításról, az egyedszám számításokról, a csonttömeg (mely nélkül azonban problémamentesen lehet dolgozni) és töredék hossz méréséről, a meghatározott fajok számának kiszámításáról, ennek még kultúrtörténeti vonatkozásairól is mesél, sok grafikonnal és ábrával érzékeltetve ezen számítások felhasználhatóságát és értelmezését.

Az utolsó fejezet témája a „Csontmegmunkálás és állati nyersanyagok”. Valahogy ez a fejezet – talán tematikája miatt – érezhetően más stílusban íródott, konkrétabb, kézzelfoghatóbb és lényegre törőbb megfogalmazásban, hasonlóan a hetedik fejezethez, olvastatja magát a nem szakemberrel is. Külön beszél a csontművesség történetéről, a nyersanyagok tulajdonságairól, majd a fontosabb nyersanyagokat csoportosítva tárgyalja. Szépen kifejti az agancseszközökről szóló alfejezetet, bőven szól a kéz- és lábközépcentokról készült szerszámokról, a halászati célokra felhasználható elemekről és lehetőségekről, vetőhegyekről (nyílhegyekről, dárdahégyekről és vetőszerkezetekről, szépen illusztrálva még a mechanikáját is!), megmunkált astragalusokról, és mesél különféle viseleti tárgyakról. Röviden beszél az állatcsontokon észlelhető felhasználási nyomokról, majd zárásként egy rövid összefoglalót találunk a szerszámhasználatról. Néhány megjegyzés: hiányolok egy-két ritkaságnak, ezáltal érdekességnek számító eszközről készült rajzot, illusztrációt (pl. a halászháló nehezekeként is használható csontkorcsolya-szerű lábközépcentról vagy a szigonyokról); emellett furcsának találok a csigacsontok esetén készített négyes csoportosítást és az erre vonatkozó hosszas tárgyalást, hisz az inkább régészeti, mint archaeozoológiai szempontból érdekes jelenség.

Könyvismertetőm végén megemlítem azt az alapvető terminológiai problémát, mely talán még nincs is tisztázva a magyar helyesírásban. A *régészeti állattan* latinból magyarosított formájáról van szó, melyet a szerző *archeozoológia* formában használ könyvében. Ismereteim alapján az *ae* elhagyása magával kellene vonja a *ch* elhagyását is, tehát helyesebbnek tartom vagy az *archeozoológia*, vagy a teljesen magyarosított *arheozoológia* írásmódot.

Nem tartoznak a tartalmi és/vagy szakmai hibák közé a korrektori hibák, melyek csupán formailag, és csupán kis mértékben rontanak az összhatáson; ezekre a következő kiadásokban ajánlatos lesz jobban odafigyelni (vesszők, betűfelcserélések, kimaradások stb.).

Összességében egy rendkívül olvasmányos és élménydús könyvet vesz kezébe az olvasó. Ajánlom főleg azoknak, akik meg szeretnék alapozni a régészeti állattannal kapcsolatos ismereteiket és innen tovább fejleszteni azokat. Ajánlom azoknak is, akik tudni szeretnék, mi fán terem a régészeti állattan. Ajánlom régészeknek, akik nincsenek olyan szerencsés helyzetben, hogy *archeozoológussal* dolgozzanak együtt és azoknak, akik igen. Ajánlom mindenkinek, akit egyszerűen csak az érdekel, hogy „néhány csontdarabból” hogyan lehet csipetnyi információkat szerezni, ezekből halmazokat összeállítani, és hogyan tud a világ ezáltal képet alkotni őseink életmódjáról és állataikhoz való viszonyulásukról.

BERENDI Erzsébet

Str. Cardinal Iuliu Hossu Nr. 12
Ro-440039 Satu Mare
e-mail: zsozso26@yahoo.com